

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

Ν Ε Ο Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Α

Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Μ Α Τ Α

Σ' γυμνασίου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1974

Ἡ Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

Ἡ Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

Ἡ θειὰ - Ἀρετῶ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

Ἐπὶ τὸν ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ' - Ἀναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἔμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

Ἐπὶ τὸν Περηφανάκας ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἶδια τέτοιου πράμα, ἀπ' λείι οὐ λόους. Κακὴ δ'λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

Ἐπὶ τὸν Ἀγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— Ἀξιζεν, ἀξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ'νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

Ἐπὶ τὸν Ντάννας εἶπε:

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νὰ ἴναι.

Ἐπὶ τὸν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἕνα κατσικάκι, ποὺ μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξιζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. Ἐλάτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέσω.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἕνας ζωντανός. Ἐπὶ τὸν ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάϊδευε τὰς μαύρας κόμας τῶν ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς τῶν ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν τῶν, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων τῶν τὰς λαβὰς. Καὶ τώρα δύων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆ-
νον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους.
Ὅλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν
τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυ-
ναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας
καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν
φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς πα-
λάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάννη,
ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιγατάγι ἐσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν
χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπα-
φλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματή-
σας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους
κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμῆμα, αἱμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυ-
λα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ
ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊρά-
κια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ
τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύ-
σεως. Μυρμηκιᾶ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρηνῆ ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ
ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄρα-
βες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν.
Ἄλλ' ἢ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκη εἶναι τόση, ὅση εἶναι ἢ μετὰ
τὸν φόβον ἠδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον,
ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγὸς των ἔφθασεν
εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ
βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκίνισαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ
αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε
κύκλω τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτος ἀναμε-
τρᾶ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βρα-
χίονάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά
των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρ-
χεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾶ
τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσάν νὰ μὴ πιστεύη πὼς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κείνουνται ἀναίσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοὶ του ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε τὸ παλικάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του καὶ ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἰδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχώρου, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα καὶ ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἑκατέρωθεν αὐτὸν ὠδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἔστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορρόπησαν, ὡσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χεῖρια μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμῆμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἴσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἣτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὡσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὀρθιον νεκρόν.

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Τελειώνοντας ὁ πόλεμος, συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλῆσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρό, ὅπου ἔταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκιὰ καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὔλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικὸ μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος. Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἡμαστέ ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

Ἄφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλῆσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφόν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἄφοῦ μιλῆσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμε τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμεν οὔτε ὄπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτήνη τὴν τυραγνία, ὅπου δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἡμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἐναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἶτε θάνατος εἶτε λευτεριά. Τώρα ὅπου ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιὸν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους ὅπου δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον.

Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἄρμονίαν εἶχαμε, πόση ὁμόνοιο καὶ ἀδελφροσύνη.

Ἔχρη τῆς Σφακτηρίας (Ἀπρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσί εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσί εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἓναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: « Τί ὀρίζεις; — Ὁ πασὰς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασὰς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾶση νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειά σου ».

Ἐφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πήγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησί εἶχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησί κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὅπου ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησί νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πῶς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκεῖνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαῖνη

μέ καμπόσους καί πήγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦσαν ἐκείνους εἰς τὸ νησί μέ τὰ κανόνια· δέν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καί ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλήθος μέ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — καί κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαίνης, ὁ Σίμος καί ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πήγε κι ὁ Μπραίμης μ' ὅλες τὶς δύνამες καί πολέμαγε τοὺς Ἀβαρίνους μέ κανόνια καί ντουφέκια καί τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἐναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν μέ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου ἔχαμεν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἐναντίον μας· καί δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καί πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. Ὁ Μπραίμης πήρε καί τοὺς Ἀβαρίνους μέ συνθήκες· κι ἄλλοι φύγαν μέ γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καί πληγώθηκαν. Πήρε καί σκλάβους τὸν Χατζηχρήστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου ἔταν ἐκεῖ· κι ἐκεῖνον ὅπου ἔχα κεφαλή εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καί τὸν πιάσανε· καί τὸν πήγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου ῥθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν καί ὁ Μαυροκορδάτος· μπήκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπήκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καί πολεμώντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μέ μεγάλον κίντυνο καί μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅπου ἔδειξαν αὐτῆνοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπη ὁ ἄνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν μέ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρέια πολλή.

Αὐτῆνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνωῶστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου ἔχασε τόσα παλικάρια καί σημαντικούς ἄν-

τρεις, στεριανούς και θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραίμη, καὶ ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαϊρέδες τους καὶ πολεμοφόδια τους ὀπίσσω, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους καὶ ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. Ἐπιασα καὶ τὴν κούλια ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατώγι. Ἐκοψα καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτω ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἀφοῦ ἔφκιασα αὐτά, ἔφκιασα καὶ ταρατζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραίμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του, ὅτι μ' ἤβρε νηστικὸν καὶ διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφόδιασα τὶς κούλιες ἀπ' οὐλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασί καὶ ρακί, — καὶ τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφέκι ἑλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραίμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Ἰαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἕνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα καὶ τόκαμα βίζιτα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραίμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα, ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαϊρὲ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἐδῶ, νὰ εἴμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλὰ, νὰ πολεμήσουμεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λιώσουμε. Ὅτι, ἂν μᾶς πάρῃ αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι...

Ἐκεῖ ὅπου ἴφκίανα τὶς θέσες εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραῖμη αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δείξουμεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τὶς θέσες τὶς ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραῖμη, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἑλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορές χάνουν καὶ πολλές κερδαίνουν. Ἡ θέση, ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — Τρὲ μπιέν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐιδέκ

Ὁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνῶσες αὐτὲς, εἶναι ἀλλογενῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τό εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἄιντεκ ἐπειράχτη καὶ μόκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γνῶμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες *μπαγενέτα* καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινὴ· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν καημένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ *μπαγενέτα*. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορές νὰ τὸν ἔβρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτὴν τὴν ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίαι· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασιλείον — κι ὄχι νὰ βραβεύονται ὀλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι, ὅταν σκο-

τώνονταν οί άγωνισταί, αύτῆνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο άγαπῶ τήν πατρίδα μου δέν άγαπῶ άλλο τίποτας. Νά 'ρθῆ ἕνας νά μοῦ εἰπῆ ὅτι θά πάγη ὀμπρός ἡ πατρίδα, στρέγομαι νά μοῦ βγάλη καί τά δυό μου μάτια. "Οτι, ἄν εἶμαι στραβός καί ἡ πατρίδα μου εἶναι καλά, μέ θρέφει· ἄν ἡ πατρίδα μου εἶναι άχαμνά, δέκα μάτια νά 'χω, στραβός θά νά εἶμαι. "Οτι σ' αύτήνη θά ζήσω, δέν ἔχω σκοπόν νά πάγω άλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τόν βασιλέα δέν τόν άγαπᾶς ; — "Οχι τοῦ λέγω· δέν ξέρω ψέματα. "Οταν χαθῆ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αύτός μ' ἔχει ὑπήκογόν του οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καί δι' αύτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπό σᾶς κι ὄχι φοβέρες μέ μπαγενέτες ».

Στρατηγοῦ Μακρουγιάννη «'Απομνημονεύματα»

2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) 'Ο Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ 'Ιμπραήμ

Πολλοί ἐφώναζαν τότε καί ἡ ἰδία ἡ Κυβέρνηση μέ ἔγραφε νά συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καί νά κάμω ἕνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὅμως δέν ἤξευραν τήν κατάστασή μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καί δέν μᾶς ἄφηκαν ποτέ νά συγκεντρωθοῦμε δέκα καί δεκαπέντε χιλιάδες νά ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τήν ὑπεράσπισή της. Ἐπειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, ὁ πόλεμος δέν ἄφηνε νά καλλεργῆται, ψωμί δέν ἐβρίσκαμε, ἡ Κυβέρνηση ἦτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δέν εἶχε καί ἐκείνη καί δέν μᾶς ἔστελνε, μόνο μέ ἀστάχια, ψάρι καί μέ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καί τριάντα ἡμέρες. Καί ἄν ἐκάμναμε καί ἕνα γενικὸ πόλεμο καί ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατο νά μεταμαζεύσω στρατεύμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καί δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφερνεν άλλους ὁ 'Ιμπραίμης.

Εἰς αύτῆ τήν περίσταση οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολύ, διατὶ ὅλο μέ τὰ ζωντανά τοῦ κόσμου ἐβαστιέτο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικούς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι, πλήν κατ' ἐξοχήν ὁ 'Αντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ 'Αρ-

κουδόμεμα, ὁ παπα - Δημήτρης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τὲς ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδινοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ ὅλοι οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τοὺς ἐκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐσκότωναν καὶ τοὺς ἔπαιρναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, καὶ ἔτσι ἐζοῦσαν, διατὶ μισθὸν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπῆραν, παρὰ ἀπὸ τὰ τούρκικα λάφυρα ἐζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἓνα βουνό, ἐρχόντανε οἱ Τοῦρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλο βουνό· ὅλα αὐτὰ ἐγένοντο εἰς τὰ 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἐχάλασα τοὺς μύλους τοῦ Ἰμπραίμη, δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἔχη ζωοτροφίες. Ἄνοιξε δρόμο ἀπὸ τὰ Μοθωκόρωνα ἕως τὴν Τριπολιτσά, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία ἔστειλε φορτηγὰ μὲ ζωοτροφίες, ἔπιασε εἰς τοῦ Ἰσαρι καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφοδίασε διὰ κάμποσο καιρὸ τὴν Τριπολιτσά καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτὸς ἐσυνάχθηκε εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια.

Ἀφοῦ ἔμαθα ἀπὸ ζωντανοὺς Ἀράπηδες, ποὺ ἔπιαναν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραίμης ἐτοιμάζεται, διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ Γαστούνη καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἔδωκα γνώμη μὲ δυὸ γράμματά μου, ὅτι νὰ μοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Γαστούνην ἢ ἄλλον νὰ στείλουν, διὰ νὰ σηκώσουν ὅλες τὲς ζωοτροφίες, ὅπου εὐρίσκοντο εἰς τὴν Γαστούνη, καὶ νὰ τὲς ἐμβάσουν εἰς τὸ Μισολόγγι, καὶ ἂν ἤθελαν μὲ ἀκούσει, ὁ Θεὸς ἡξεύρει πῶς ἤθελε γυρίσουν τὰ πράγματα, διατὶ τὸ Μισολόγγι δὲν ἤθελε πέσει ἔχοντας ζωοτροφίες. Εἶχαν καιρὸν εἴκοσι ἡμέρες· τοὺς ἔδωσα τὴν εἶδηση πρῶτύτερα. Ἐφοδίασε τὰ τρία φρούρια μὲ στρατεύματα καὶ ζωοτροφίες, καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Γαστούνη. Οἱ Γαστουναῖοι, ἄλλοι ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Χλομούτσι· ἀπὸ τὲς ζωοτροφίες ἄλλες ἔκαψε καὶ ἄλλες ἐβάσταξε καὶ τὲς ἐπῆρε στὸ Μισολόγγι.

β) Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου

Τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἦρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σὲ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά· ἐγλίτωσαν δυὸ χιλιάδες καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἔγινε θύμα. Μᾶς ἦλθε ἡ εἶδηση Μεγάλῃ Τετράδῃ, εἰς τὸ

δειλινό, πού εἶχε παύσει ἡ Συνέλευση καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἦλθε εἶδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὄλοι, μισὴ ὥρα ἐστάθη σιωπὴ πού δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴ σιωπὴ ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὁμίλησα λόγια, διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰώνων ἢ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὄλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν : « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάμωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάμωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἕξι, ὀκτῶ ἄτομα, διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνονται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη)· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ νὰ δίδῃ λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὲς ἐπαρχίες καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « Ἀπομνημονεύματα »

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλές φαμελιές νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἥτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσε τὴν τροφήν της καὶ μυστικά, μαζί μὲ ἄλλες δύο φαμελιές Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἓνα γαϊδουράκι, πωλᾶρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ἡῦρα, ὅπου ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ἡῦραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦτον γαϊδούρι.

Μία συνδροφιὰ στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἓναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγεύσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσε καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὁκὰ οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν ;

Τρεῖς ἡμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἀλεύρι ἕκαστος καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὐρεθῆ νὰ τὸ συνάξῃ, διὰ νὰ διανεμηθῆ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφήν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειράν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ἤυρεν 600 ὀκάδες· καὶ ἕως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὐρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἓν φιλτζιάνι ὡς μέτρον. Ἐμοιράσαν καὶ ἀπὸ ἓν φιλτζιάνι κουκιά. Ἀρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκί καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξε καὶ ἔφαγε μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἀγιομαυρίτης ἰατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγεύησεν τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὅποῖον εἶχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσε τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλεον νοστιμώτερον.

Ἀρχίσαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρη τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἕως ὅτου ἔβγαιεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμί ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἓναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὖξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρες καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἓνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικολάου Κασομούλη, «Ἐνυμήματα Στρατιωτικὰ»

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

“Ο,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — « θηρίον βαρύτατον » ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὅλιγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἐπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλουν εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαιότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Ὅσα εἶδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένης περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἶπέ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά ».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὠρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὠρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθύς τὸ ὠρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὦραν τὸ ὠρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἐπιβολῆν ».

Ὁ ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστειλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολάς κατόπιν ἐορτῆς ἡσχαλλε καὶ ἡγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, «τῆς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἐξωλέστερον». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράφη εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιῆ διατριβῆς του ἡγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβεροὺς καὶ ρωμαλέους ἐχθροὺς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος ; ὄχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλὰ, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκεται καλὰ, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσῃν στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερος ἢ ὁ Γκαϊτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος ».

Ἄλλὰ τί ἐγίνε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὠρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρῶς, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆς μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἄφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὠρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύπως μνημονεύει ἐκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανηγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιῶσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ».

Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανῆν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἐναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικῶδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἰμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος »· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γῆρα ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρεῖας.

« Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρῶταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἴδου τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας ! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσῃν ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπεΐγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπῆς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρεῖ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῆ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἐγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοὶ τινες καὶ φιλοπάτριδες Χῖοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ἡ πενία μου, τὴν ὁποίαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὐτ' ἀπ' ἀργίαν οὐτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκῆτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμπω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἣτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἄν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὅπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὧσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς :

« Ἄν ἀμφιβάλλη τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπόριστο τὸν βίον ἐξ ἑτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφύμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστη Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἐξ ἄλλοι Χῖοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκη τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίγνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποιούουν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

« Ἀδαμάντιος Κοραῆς »

Διονύσιος Θερεϊανὸς

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τῆνο γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού 'κανε τ' ὀλόστρωτο Αἶγαῖο ν' ἀντιφέγγη τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυση τὴ σπαθᾶτη σιλουέτα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμαίας εἶχε σηκωθῆ κιόλας ἡ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραφε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι απέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά από τὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας.

Κάθε καράβι ἔχει τὴ μοίρα του. Ποιὸς θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ βάλῃ μὲ τὸ νοῦ του πῶς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στὴν Ἀμερικὴ γιὰ λογαριασμό τῶν Κινέζων, ποὺ τό ἔθελαν σχολὴ πυροβολικοῦ, θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερὰ τοῦ Εἰρηνικοῦ μὲ τὸ ἐξωτικὸ ὄνομα « Φέϊ-Χούνγκ », γιὰ νὰ ῥθῆ μιὰ μέρα νὰ βρῆ τάφο ἱστορικὸ στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μὲ τὴ γαλανόλευκὴ τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθολογικὸ μας ὄνομα στὴν πρύμνη του ; Μὰ καὶ ποιὸς ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς « Ἑλλῆς », ποὺ ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ φαντασθῆ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νὰ φύγῃ αὐτὴ τὴ νύχτα γιὰ τὴν Τῆνο, γιὰ τὸ πανηγύρι, πῶς τὸ ταξίδι αὐτὸ θὰ ἔτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιὰ μερικοὺς, καὶ τὸ δικό τους ;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτὴ μπονάτσα. Ἐπλεαν μὲ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, ποὺ θὰ μπορούσες νὰ μετρήσης τ' ἄστρα ποὺ καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσῳ ἤσυχα, τόσο γλυκά, ποὺ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νὰ ρωτιοῦνται γιὰτὶ νὰ εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερση. Αὐτὴ δὲν ἦτανε νύχτα γιὰ σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νὰ φυσᾷ καὶ νὰ τυλίγῃ τὶς μορφὲς μὲ χλιαρὸ λάδι, ἅμα φουντάρησαν στὴν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἕξι καὶ μισή. Ἐνα σάλπισμα εὐθυμὸ ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νὰ γίνῃ « ἀνάτασις σημαιῶν ». Τὸ πλοῖο φέρεσε μεμιᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, ποὺ ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράψει καὶ τὶς λεγόμενες « ὀριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νὰ δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκυμαία καὶ γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροὶπραματευτάδες ἄρχισαν νὰ ζουζουνίζουν σὰ σφήκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλοῦσαν ! Σταυροὺς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτικὴ, ξυλολεπτουργικὴ, νταντέλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ζαλίση τὶς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

δύτες, άρσενικοί και θηλυκοί, προσπαθοῦν νά πασάρουν τά ψεύτικα δαχτυλίδια τους ή νά σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστή ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν «Ἑλλη» αὐτὴ τὴ στιγμή. Εἶχε λυθῆ στὸ ταξίδι τὸ πολυθρύλητο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχημάτιζαν τὸ τιμητικὸ ἄγλημα (ἔπρεπε νά εἶναι σαράντα), ποὺ θὰ συνόδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μὲ τοὺς ὀκτῶ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς ποὺ εἶχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νά τοὺς ἐπιτρέψη νά κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορά της. Ξυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἄστεια πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στὸ κατάστρωμα, μπορεῖ νά εἶχανε τύχη διαφορετικὴ. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρὰ τέταρτο, ποὺ ἀκούστηκε νά βουίζη κινητήρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἰταλικὴ ἀεράκατος, ποὺ εἶχανε σβῆσει τὰ ἐθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἑλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμή βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὀμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητῆς πῆρε διαταγὴ νά παρακολουθῆ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὀμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστῆς πυροβολητῆς μὲ τὴν ὀμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸ μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποὺ ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πὼς ἦταν ἑλληνικὸ, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκυμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μὲ καπέλα καὶ μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἑλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μὲ κατεύθυνση τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία ποὺ εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἔρχότανε νά κάμῃ ἀναγνώριση, νά δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στὸ καράβι — ἐτοιμασία ἐξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὀπλισμὸ τους.

Ἦτανε πιά ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

ταν ὁ σηματοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγῆματος, ποὺ εἶχαν ἐτοιμαστῆ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπὸ ὑπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἓνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ караβιοῦ ὅπου στέκονταν οἱ σηματοῦροι, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά ! · · ·

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένος πάταγος καὶ βουὴ ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σιδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σιδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάπεσε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, ποὺ κράτησε λίγες στιγμές.

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ караβιοῦ ἀπ' αὐτὸ πού 'σκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατάστρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὄλο τὸν πόνο ποὺ νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὀρμὴ καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

“Άλλοι τρεις νεκροί κείτονταν στο άντικρινό πλευρό του καρβιοῦ, πού ’σκασε ή τορπίλα. ’Απ’ ὄλα τὰ μέρη άκούγονταν βογγητά καί φωνές. Οί ύπαξιωματικοί, έξω άπό τούς άσυρματιστές, ήταν ὄλοι λαβωμένοι, καί οί περισσότεροι σοβαρά. Οί ναῦτες άπό τὸ πρυμναίο ύπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νά τούς περιμαζέψουν, νά τούς φροντίσουν. ”Ητανε πάνω άπό τριάντα. ”Όσοι βρέθηκαν κοντά στην έκρηξη πάθανε τρομερά έγκαύματα, καφαλίστηκαν, άλείφτηκαν πετρέλαιο, μοιάζαν με άνθρώπους άλλης φυλής.

Οί λίγοι ναῦτες πού είχαν άνεβή άπ’ τὸ πρυμναίο ύπόφραγμα έτοιμοι για τή λιτανεία, οί σηματορωοί άπό τή γέφυρα, ὁ ύπαξιωματικός τής φυλακής, ὁ « σκοπός κλίμακος », οί άνδρες τῶν ὁμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στο κατάστρωμα, έγιναν άνάρπαστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στη θάλασσα σ’ άρκετή άπόσταση γύρω άπό τὸ καράβι, τραγικοί κι άπρόοπτοι ναυαγοί, νά φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τούς άκουγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι ὅσοι μπορούσαν έτρεχαν στα « ένθέμια » κι άρπαζαν σωσίβια καί τούς πετοῦσαν. Γιατί άνάμεσα σ’ αὐτούς ήτανε καί πολλοί, πού κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, με πόνους άβάσταχτους.

Μέσα στο κύτος άλλη θύελλα. Στα καμαράκια τῶν άξιωματικῶν μπροστά στην πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες αναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβήνανε, οί άνθρωποι μένανε στο σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτά δέν είχανε περάσει άπό τήν πρώτη έκρηξη, πού άκούστηκε δεύτερος τρομερός κρότος. Κι άπό τή ρίζα του δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι έφυγαν οί μολόπετρές του σε φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε άπίστευτη κολόνα, πάνω άπό έβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος άπό νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια του ρημαγμένου μόλου πού τινάχτηκαν μακριά κατά τήν πολιτεία κι έπεφταν ὄλοῦθε στο λιμάνι καί στα σπίτια καί τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καί τες γλάστρες με τὰ φλογάτα γεράνια πού τὰ στόλιζαν.

’Ο κυβερνήτης κι οί άξιωματικοί τής « Έλλης » φαντάστηκαν πῶς μπομπάρδιζε άπό πολὺ ψηλά ίταλικὸ άεροπλάνο. ’Από τες βάρκες ὁμως πού πήγαιναν με γλήγορο κουπί νά βοηθήσουν ν’ ανασυρθοῦν οί ναῦτες άπό τή θάλασσα, σε λίγο άκούστηκαν φωνές :

- Τορπίλα !... Τορπίλα !...

Ήταν ή τρίτη. Κρότος δυνατός άκούστηκε. Καί μιά κολόνα νερό, καπνός και τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω από σαράντα πέντε μέτρα, κοντά στο πράσινο φανάρι τής μπούκας, από μιá ύφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τó ιστορικό στίγμα του Μουσσολίνι. Ήμοιαζε ή τρίτη τούτη κολόνα, σαν να τή φύσηξε από τή ράχη της ύπερφυσική, τιτανική φάλαινα. Στριφογύρισε στον άέρα κι έσπασε τέλος και κατάπεσε, σκορπίστηκε ιριδιζοντας στον αύγουστιάτικον ήλιο.

Τά τζάμια τών σπιτιών πέφτανε με πάταγο. Τά μαγαζιά τής παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τις πόρτες. Μιá γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγής άρμένικης, που περνούσε κοντά στο δυτικό μόλο, σωριάστηκε στον τόπο από συγκοπή. Μιá βουερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τον άέρα του νησιού, όπου κυριαρχούσαν οί φάλτσες γυναικειές όξυφωνίες. Κι όλοι φευγαν άλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, που τά σαλαγοϋσε φοβερός και άγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σαν κατσίκια στους λόφους που στεφανώνουν τήν πολιτεία. "Άλλοι — κι ήτανε κάμποσοι — άντρες, γυναϊκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' άπίστευτα λίγη ώρα ως αύτή τήν πίσω μεριά του νησιού, κατά τó φράγκικο μοναστήρι.

Οί τρομαγμένες γυναικούλες ιστοροϋσαν πώς ήτανε τó καράβι γεμάτο τορπίλες, που τρελάθηκαν και φεύγανε μονάχες τους και χτυποϋσαν όπου λάχη, γιατί, λέγανε, ή έμαρτία περίσσεψε κι ήθελε ή Παναγιά να μάς παιδέψη. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός φόβος τών ανθρώπων που 'φευγαν ήταν μην έπαιρνε φωτιά ή μπαρουτοθήκη του караβιού. « Και τότε — χουχουλίζονταν τά φοβισμένα πλήθη — άχ, Βαγγελίστρα μου !... ».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αί μεγάλοι δυσχέρειαι του έλληνικού στρατού

Προηγείται ή έξιστόρησις τών πολεμικών γεγονότων από τής 28ης 'Οκτωβρίου μέχρι τής 13ης Νοεμβρίου 1940, ότε ό έλληνικός στρατός είχεν άπωθήσει τους εισβολείς μέχρι τών συνόρων.

Αί άνωτέρω έπιτυχίαι τών ήμετέρων δυνάμεων εις τήν όρεινήν περιοχήν Πίνδου είναι τοσοϋτο μάλλον άξιοσημείωτοι καθ' όσον

ἐπρόκειτο περί μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικά καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικαὶ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολὰς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοὶ εἰσβαλόντες ἐξήντησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερικὴ τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἥτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιορισμένη, ἐλλείπει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἀξ ω-

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

*Οὐς νῦν ὑμεῖς ζιγλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ
ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐφυχον κρίναν-
τες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.*

Θουκυδ. II 43

Ἐπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιὰ νὰ μιλήση κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, σὲ στιγμὲς ποὺ αὐτὴ πιά δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ παρουσία της εἶναι ὀλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε μας βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὀλοζώντανη, χεροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλωμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἡλῶν τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἢ ὀλόφεγγη ὄψη της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἢ κλαγγὴ τῶν ὄπλων ποὺ κρατοῦν τὰ ὅσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

Ὅ,τι ἐζούσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν, ποὺ ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες ποὺ ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ ληλατημένη μας ὑπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιά σὲ ὀλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρὸς μας. Μποροῦμε τώρα μαζί μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικό της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρίζομε πιά ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴ φεγγοβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἄργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἡττας καὶ τοῦ ἐξολοθρεμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χώματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, ποὺ ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιές, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἰαχὲς τῶν ἄγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθέρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ποὺ ὀραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοί-

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμοϋ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίσταση.

Καί όμως σήμερα είναι ό έρμόδιος καιρός για να συγκεντρώσωμε τὸ πνεϋμα μας στη θέση της, προσπαθώντας να κερδίσωμε μιὰ γνήσια ένατένισή της. Λίγες μέσα στην Ιστορία τῶν αιώνων είναι οί μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ή έλευθερία σε αυτοπρόσωπη εμφάνιση, πολϋ σπάνια γίνεται άληθινὸ βίωμα.

Ύπάρχουν εποχές που δέν είχαν τήν εύτυχία να τήν ίδοϋν κατά πρόσωπο, άλλες τή βλέπουν έλλειπτικά, άλλες μέσα από τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοϋ νοϋ, άλλες τήν ξαναφέρνουν στην ενόραση με τήν Ιστορική μνήμη κι άλλες χρησιμοποιοϋν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας και τή μαγεία τῆς τέχνης, για να μᾶς δώσουν κάποιαν έξεικονιστική της αναπαράσταση. Οϋτε ή επάνω στην καλλιτεχνική μαγανεία στηριγμένη ενόραση οϋτε ή κίνηση τοϋ αφαιρετικοϋ στοχασμοϋ μπορεί να μᾶς κάμη προσιτή τήν έλευθερία.

Άλήθεια είναι πῶς οί φιλόσοφοι έβαλαν τὸ νοϋ τους σε μεγάλο κόπο και πολλὰ είπαν και έγραψαν σχετικά με τὸ νόημα τῆς έλευθερίας. Τὸ εκπληκτικὸ όμως είναι πῶς πολλές φορές προσπαθώντας να αποδείξουν τήν ύπαρξή της εκατάφεραν να αποδείξουν τὸ αντίθετο. Αυτό μᾶς κάνει να σκεφτοϋμε πῶς ή έλευθερία είναι μιὰ πραγματικότητα, που ή τή ζοϋμε ή δέν τή ζοϋμε. Δέν πρέπει να τή λογαριάσωμε ὡσαν κάτι, που τὸ εύρίσκει ό άνθρωπος έξω από τὸν έαυτό του, ὅπως κάθε άλλο αντικείμενο. Πρέπει να τήν πάρωμε ὡσαν κάτι, που πραγματώνεται μέσα στο βαθύτατο τῆς ανθρώπινης ψυχῆς στρώμα. Είναι κάτι που φυτρώνει μέσα στη ρίζα τῆς ανθρώπινης ψυχῆς, κάτι που μπορεί και πρέπει να ταυτιστῆ με τήν εύψυχία μας.

Ή έλευθερία δέν μπορεί να χαρακτηριστῆ ὡσαν κτῆμα, που θα τὸ συναντήσωμε έξω από τὸν έαυτό μας· αυτή έρχεται ή δέν έρχεται σε μᾶς ανάλογα με τὰ έργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωῆς και άγωνισμα. Δέν έχει κανένα νόημα να ζητήσωμε από έναν άλλο άνθρωπο να μᾶς δώσει τήν έλευθερία μας, ὅπως θα τοϋ ήταν εύκολο να μᾶς δωρίση ένα από τὰ στην κατοχή του υλικά αγαθά.

Ή επάνω στη γῆ έζησαν άπειράριθμοι σκλάβοι, που πολλές φορές έζήτησαν από τοϋς αφέντες τους τήν έλευθερία. Κι επάνω στη γῆ έζησαν πολλοί αφέντες, που στάθηκαν πρόθυμοι να τοϋς κάμουν

αυτή τή δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δὲν καταλύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι ποὺ ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἐπῆραν ὡσὰν δωρημένο κτῆμα καὶ ὄχι ὡσὰν ἀγώνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερο ὡς εὐψυχο, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἄς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν σημαίνει ἓνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, ποὺ ἔρχεται νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεις ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴ συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνας ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυασμένη μὲ τὴν προθυμία γιὰ διακινδύνευση καὶ ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακέλευση γιὰ κείνους, ποὺ ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι ἦταν: « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ».

Ἀληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἴμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ ἐστάθηκε ἡ αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξαιτίας μας, καὶ ἂν πρέπει νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσή μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχόμαστε ὡσὰν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφανση τοῦ λέει ὅτι « ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἄν καλοεξετάσωμε ὅμως τὰ πράγματα, θὰ εὐροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτηση ἑνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἦτανε, ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμον μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ὀλυσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιον ». Ὁ καθένας μας χρεωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμὴ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωση. Τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς δοῦλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴ του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ἡ δούλωση ἀπὸ τὴν τυπικὴ πράξη τῆς κατάλυσης ἑνὸς ἔθνους ἢ ἑνὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ση-

μαίνει πώς έστρέψαν οί πηγές του θάρρους και τής αγωνιστικότητας, πώς ή ψυχή έχασε τήν έγρήγορσή της.

Ό άγώνας είναι διαρκής, γιατί σέ κάθε μας βήμα παραμονεύει τó πολύμορφο τέρας τής σκλαβιάς, για νά μάς ξαναδουλώσει. Και τίς περισσότερες φορές ό άνθρωπος δέν άντέχει στόν πειρασμό, χαλαρώνει τήν αγωνιστικότητά του και ζή μέσα στή φαντασίωση μιās ψευδοελευθερίας.

Τόν περισσότερο καιρό ό άνθρωπος υποκύπτοντας άσυνείδητα σέ κάθε λογής δουλεία χάνει τó άληθινό βίωμα τής έλευθερίας. Γι' αυτό μόνο σέ αγωνιστικές έποχές, όπως ή τωρινή, γίνεται βολετό νά ύψωθούν τά ανθρώπινα μάτια στήν ένατένιση τής άληθινής έλευθερίας, όπως τήν είδε και ή έποχή του 21 και τήν έτραγούδησε με τόν μεγαλόστομο "Υμνο του Σολωμού. "Όλες οί γενεές, όσες ήρθαν έπειτα από τήν επαναστατική γενεά του 21, κάθε φορά που αισθάνονταν νά αδυνατίζη τó βίωμα τής έλευθερίας μέσα τους, έξαναγύριζαν στήν έποχή εκείνη. Και θα έρθουν έπειτα από έμάς πολλές γενεές, που θα ξαναγυρίσουν, για νά θερμάνουν τήν ψυχή τους με ό,τι έμεις ζοῦμε στίς ήμέρες αυτές.

.

* Τό νά κρατηθῆ κανείς στήν περιοχή τής έλευθερίας είναι επίπονο άγώνισμα. Αναφορικά με τήν έλευθερία μας, ή ζωή μας είναι πάντοτε πεσμένα σέ φανερή ή σέ λανθάνουσα κρίση και μέσα στα βάθη του είναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυό μορφές ή σκλαβιά έτοιμη νά μάς τραβήξει στό σκοτεινό της βασίλειο. "Όταν μάς λείψη τó θάρρος και ή θεληματικότητα, χάνομε τó άληθινό της βίωμα και ζοῦμε με τή φαντασίωσή της πέφτοντας πραγματικά στήν άνελευθερία. Μπορεί τότε νά κραυγάζομε και νά χειρονομοῦμε για τήν έλευθερία, χωρίς όμως νά ζοῦμε τó νόημά της. Τότε πιά είναι που από ζωντανό βίωμα ξεπέφτει σέ κραυγή, σέ μορφασμό και γίνεται χωρίς νόημα γλωσσική άρθρωση και άδειανό φώνημα.

Δέν είναι καθόλου περίεργο σέ μιá τέτοια παρακμή οί πιό άνελεύθεροι νά ξεπροβάλλουν διαλαλητές και άπολογητές της. Αυτό όμως δέν θα μάς ξαφνιάσει καθόλου, αν σκεφτοῦμε πώς πίσω από τó φώς άκολουθει πάντα ή σκιά . . .

Ή πραγματικότητα, όπως τήν έζήσαμε τίς τελευταίες δεκαετηρίδες, μάς έδειξε πώς υπάρχουν άνθρωποι που τρέφουν μέσα στήν

ψυχή τους άκατασίγαστη νοσταλγία ὄχι για Ἐλευθερία, ἀλλὰ για σκλαβιά. Ἡ πιὸ έντονη μέριμνά τους είναι νὰ εὔρουν κάποιο εἶδωλο, για νὰ τὸ προσκυνήσουν, έναν ἀφέντη, για νὰ τὸν στήσουν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ ἀνελεύθερο μεταξύ τους, έναν ἄνθρωπο, ποὺ ἡ ψυχή του είναι γεμάτη ἀπὸ φόβους, ἀπὸ σφασμασμούς καὶ ἀπὸ ὀδύνες, καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του περνᾷ ἀπὸ τὸν τράχηλό τους τὰ δεσμὰ τῆς πιὸ φριχτῆς καὶ σκοτεινῆς σκλαβιάς. Ἄλλοι πάλι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν καμιὰ δυσκολία νὰ θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάξιο μὲ τὴν Ἐλευθερία τους τὴν ὑλική τους εὐδαιμονία.

Μιὰ τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ἱστορικὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων διεκήρυξε πὼς για ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἀξίζει νὰ λογαριασθῆ μόνο ἡ Ἐλευθερία. Προϋπόθεση για τὴν Ἐλευθερία δὲν είναι ὁ ὑλικὸς εὐδαιμονισμὸς, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ εὐδαιμονία μονάχα ἡ Ἐλευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὑλικοῦ χορτασμοῦ καὶ ἡ οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἐλευθερία καθαρὴ, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμὸ, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἐξυπηρέτηση καμιᾶς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στὴ γνώση οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικὸ της ἀξίωμα.

Τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνώση καὶ ἐπιστήμη ὡσὰν ὄργανα, ποὺ ἐρχόντανε νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρες καὶ ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ἡ δουλεία στὸν παλαιὸ κόσμο ἦταν σὲ θέση νὰ σκοτῶνῃ μόνο τὸ σῶμα· ἡ μὲ ἐπιστημονικὸ ἐξοπλισμὸ ἀρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολὺ, ὥστε ἐστάθηκε ἱκανὴ νὰ διαφθείρῃ τὶς ψυχὲς καὶ νὰ σκοτῶνῃ τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἦταν, ποὺ ἔκαμε νὰ ξεπέσει ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματη μηχανὴ χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἀτομικὴ σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἐξουσιαστὲς του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμὸ της ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, ποὺ ὁ λόγος τῆς ὕπαρξής της είναι ἡ διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανὴ καταδούλωσης.

Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἐκεῖνο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, ποὺ εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχὲς, ὀρθώθηκε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἔδωκε τὴ μάχη του. Ὄταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ μπῆ στὸν ἀγῶνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὠκεανούς ἐνὸς ὀλόκλη-

ρου γήινου ήμισφαιρίου, ὅπως οἱ Ἀγγλοσάξονες, οὔτε τὴν ἀνθρωποπλημμύρα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὔτε τὴν τεχνοκρατικὴ ὀργάνωση τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μὲ τὴν παρακέλευση τῶν προγόνων του εἶδε τὴν εὐδαιμονία του στὴν ἐλευθερία του, καὶ αὐτὴν πάλι τὴν ἐστήριξε στὴν εὐψυχία του. Ἀνέλαβε τὸν πολεμικὸ κίνδυνο ἀπὸ δική του πρωτοβουλία, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στὴ στενὴ λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς, ἀγωνίστηκε μὲ ἀπέραντη καρτερία καὶ ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτός, νικητῆς, δείχνοντας καὶ στοὺς ἄλλους σύμμαχους λαοὺς ὅτι τὰ πόδια τοῦ σιδερόφραχτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτιασμένα ἀπὸ ἄργιλο. Γι' αὐτὸ ἀξίζει στὸ λαὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ πρῶτος νικητήριος στέφανος.

Περ. «Νέα Ἑστία» 1945

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας «πνευματικὴ ζωή;» Κατὰ τὴν γνώμην μου, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρᾶγμα, ὅ,τι ὀνομάζομεν πολιτισμόν, ἐφ' ὅσον οὗτος θεωρεῖται ὄχι καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀντικειμενικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον εἶναι φορεὺς καὶ ἐργάτης τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἂν πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὁποῖα πραγματοποιοῦνται καὶ λαμβάνουν μορφήν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἠθικαὶ π.χ. θρησκευτικαί, αἰσθητικαί, γνωστικαί, οἰκονομικαί, δυναστικαὶ κλπ., πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ δημιουργία καὶ πραγματοποίησις τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ προϊόν, ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς τῆς ζωῆς, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννᾶται καὶ ἀποκρυσταλλοῦται ὁ πολιτισμὸς.

Ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἓνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν, ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτετελεσμένον εἰς ὠρισμένην στιγμὴν ὄχι τόσον ὡς περιεχόμενον (ἀφοῦ τὸ περιεχόμενον του μεταβάλλεται διαρκῶς), ἀλλ' ὡς μορφή καὶ ὡς ἰδέα· εἶναι ἄλλως τε προϊόν λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἄμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποῦ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποῦ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἂν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιοτήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποῦ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιοθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξὺ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, ὁ ὁποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιῶν, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικὰς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἰσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ καλαισθησίαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, ἀξιῶν θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυίαν του τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὄχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιούμενη καὶ ἀνανεούμενη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

άνθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχικὴ ἐκδήλωση παρατήρησε στὴν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴ μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμον, γιὰ τὴν ἔδωσε τὴν ἔκφραση. Αὐτὴ ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἢ ἰδιοφυΐα ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῆ νὰ ἐκφράζη ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζη, νὰ δίνη μορφή στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾷ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καὶ νὰ φέρη στὸ φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερο, κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιοσύνη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῆ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἐκφρασθῆ. Ἄν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἔκφραση τῆς, τὴ μορφή τῆς πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμον τὴν ἀληθινὴ ἔθνολατρεία, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἴσθησης καὶ θέλησης, παρὰ καὶ βάση, γιὰ νὰ ὑψωθῆ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἐχει τὴν ἀξιοσύνη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ιδιότητες καὶ ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ποὺ τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς»

Ἰων. Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχὰς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνείδιζαν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὀνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσιν ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃν, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεραι νῖκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσῃν κατασχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὁμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστείδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῆς εὐκόλα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἐπλάσεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρειαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίτισσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσο λαμπρὰ, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι».

Ἄλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

« Ἡμεῖς τε πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι ».

Ναί ! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ' ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἡ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσση ἀνεμποδίστως ὄχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνάς των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας καὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπύσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἠθέλαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπόζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσην πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναίσχυτον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζονται ὡς ἐχθρούς, ποίους ; ὄχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἠθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἓνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἡγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν.

ἔπιναν τὸ γλυκύτετον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἐφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἦθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἄνομον ἐλευθερίας, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθέννας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυστάτα τὴν δικαιοσύνην **θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης**.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ἦν νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἔαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σας ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα της.

«Ὁ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἄνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἥρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὀμηλικῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθῶνιων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότης νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρῶγοντας τὰ σπλάγχνα τῆς. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνές σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπίζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας καὶ μητρὶς εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουσιν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὧ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλεον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. « Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν ».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὅλους τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου ! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς !

«Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τ. ΙΓ', 1821.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῆ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεώς της :

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρί-
ζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέ-
ρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός,
πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δι-
καίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς
τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ
τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυ-
σιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἢ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἄλλὰ ἐνιαῖος ἦτο
ὁ πόθος, ἐνιαία ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαία
καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρω-
τοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυ-
χὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ
ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς
ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλ-
ληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρί-
ζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας
καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδου-
ναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς
ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ
τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ
τοῦ ἰδρωτός τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλό-
μενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτή-
σαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκράες κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς
τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς
τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδά-
σκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμα-
νικοῦ κράτους ἄρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ
τῆς θαλάσσης: ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρ-
τησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστη-
ρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώ-
θησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα
ὀμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἕζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπορῶν τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρέτου ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξῶν περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλῆμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὁμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιᾶται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος· ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἠπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρρύτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλάς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμά των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχιστῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δηώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἕλληνας.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζί με τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

συνεισφορῶν τοῦ ἑνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἄλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑστεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι τῶν πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ὀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προῖον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους τῶν εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ιδιότητα ταύτην, εἶναι πλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σηματοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολὴ τῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνουν, ὀργανῶνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ ἀσυστηματοποιήτου παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουσιν καὶ ἐμψυχῶνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληρικὴ γλώσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε

μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ.ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ.ἔ. ἰδέα. Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι, ἐνῶ αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνας, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχὴ εἰς ἰδεώδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεισῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἐταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα. ὦ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοιξάν· Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἶπειν, ἑρμονίας, ἣτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολὴν, ὡς ἂν ἀντανεκλαῖ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάβη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὖοσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινηῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένη ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρα τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσση ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσση πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. ὦ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τοῦ Νυμφίου! ὦ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ← ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2
Ἐπ' τὰ κόκκαλα, βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

3
Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή,
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἔλα πάλι» νὰ σοῦ πῆ.

4
Ἄργειε νὰ ἴθι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὄλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ἴσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5
Δυστυχῆς! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λὲς
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6
Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπαι τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7
κι ἔλεες «πότε, ἄ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἔρμιές ; »
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές.

8
Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλάιματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἶμα
πλῆθος αἶμα ἑλληνικό.

9
Μὲ τὰ ροῦχα αἱματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχὴ·
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεῖα τὲς κουρταλῆ.

11
Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια
ἄλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12
Ἄλλοι, οἰμέ ! στὴ συμφορὰ σου,
ὅπου ἐχαίροντο πολὺ,
«σύρε νὰ ἴβρης τὰ παιδιὰ σου,
σύρε», ἔλεγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει ὀπίσω τὸ ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι
πού τὴ δόξα σοῦ ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότητα σοῦ γέρνει
ἢ τρισάθλια κεφαλή,
σὰν πτωχοῦ πού θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωή.

15

Ναί· ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μὲ ὄρμη,
πού ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τὴ νίκη ἢ τὴ θανή!

16

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τὴν ὄρμη σου
ὁ οὐρανός, πού γιὰ τς ἐχθρούς
εἰς τὴ γῆ τὴ μητρική σου
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε· καὶ ἐχύθη
καταχθόνια μιὰ βοή
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἢ φωνή·

19

ὄλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καὶ τὰ στόματα ἐφωνάξαν.
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ Ἴονίου καὶ τὰ νησιά,
καὶ ἐσηκώσανε τὰ χέρια,
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21

μ' ὄλον πού 'ναι ἀλυσωμένο
τὸ καθένα τεχνικὰ
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψ ε ὑ τ ρ α Ἐ λ ε υ θ ε ρ ι ἄ

22

Γκαρδιακὰ χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ
καὶ τὰ σίδηρα ἐνθυμήθη
πού τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23

Ἄπ' τὸν πύργο του φωνάζει,
σὰ νὰ λέη «σέ χαιρετῶ»,
καὶ τὴ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ Ἴσπανό.

24

Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τὸ θηρίο καὶ σέρνει εὐθύς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τς ὀργῆς.

25

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πῶς τὰ μέλη εἶν' δυνάτά.
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κύμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἄετοῦ,
πού φτερὰ καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἴταλοῦ·

27

καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένος,
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
νὰ σὲ βλάβῃ, ἂν ἤμπορῇ.

28

Ἄλλο ἐσύ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπᾶς·
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισίες ὅπου ἀγρικᾶς·

29

σὰν τὸ βράχον ὅπου ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ
νὰ τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὦ δυστυχιά του,
ὅποιοιοῦ θέλει βρεθῆ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

34

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρὸς σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὅπως νικεῖ,
καὶ ἄς εἶναι ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζου,
γιὰ νὰ ἰδῆς πὼς εἶν' πολλὰ·
δὲν ἀκοῦς ποὺ φοβερρίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιὰ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποὺ θεὸς νὰ ἔβρη ἢ συμφορὰ.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατὶ ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί ;
Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41

Μέτρα...εἶν' ἄπειροι οἱ φευγάτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβώματα στήν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43

Ἀποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ
ἀπὸ ράχη ἐκεῖ σὲ ράχη
ἀντιβούιζε φοβερά.

44

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

"Α ! τί νύκτα ἦταν ἐκείνη
ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμός;
"Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

58

Τότε αὐξαίνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα ποὺ ἐβγῆ
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρεεῖ·
λὲς καὶ ἐκεῖθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει
πολεμάει νὰ πεταχθῆ.

61

Τῆς καρδίας κτυπίες βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζάλη,
ποὺ στοχάζεσαι, μὴ πῶς
ἀπὸ μία μεριὰ καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἓνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές !
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὄλόσχιστα κρανία
σωθικὰ λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμιά δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγὴ·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. "Ω ! φθάνει,
φθάνει· ἕως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
πάρεξ ὅταν ξαπλωθῆ ;
Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

.

74

Ἐπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοὺ καὶ οἱ κάμποι·
δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχὰ
εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἤσυχον αἰθέρα
τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί·

77

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες
σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιαλό·
ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικάραδες
δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

ὦ τρακόσιοι ! σηκωθῆτε
καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς·
τὰ παιδιὰ σας θέλ' ἰδῆτε
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
καὶ μὲ πάτημα τυφλὸ
εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
Πείνα καὶ Θανατικό,
ποὺ σὲ σχῆμα ἑνὸς σκελέθρου
περπατοῦν ἀντάμα οἱ δύο.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
ἀπεθαίνανε παντοῦ
τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
ποὺ ὅ,τι θέλεις ἤμπορεῖς,
εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
ματωμένη περπατεῖς.

83

Στῆ σκιά χεροπιασμένες,
στῆ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
κρινοδάκτυλες παρθένες,
ὅπου κάνουνε χορό·

84

στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν
ώραῖα μάτια ἐρωτικά,
καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
μαῦρα, ὀλόχρυσά μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει
πὼς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριᾶς.

86

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·
φιλελεύθερα τραγοῦδια
σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

Ἐπὶ τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέσα ποῦ ἄνθισαν οἱ λόγγοι
γιά τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ ἄλθε ἔμπρὸς λαμποκοπώντας
ἢ Θρησκεία μ' ἓνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
ὅπου ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90

«σ' αὐτό», ἐφώνησε, «τὸ χῶμα
στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθεριά»·
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα
μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἄχνὸ
γύρω - γύρω τῆς πυκνώνει
ποῦ σκορπᾷ τὸ θυμιατό.

92

Ἄγρικαίει τὴν ψαλμωδία
ὅπου ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἀγίους ἔμπρὸς χυτή.

92

Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ ποῦ πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή,
κι ἄρματ', ἄρματα ταραάζουν ;
Ἐπετάχτηκες Ἐσύ.

94

Ἄ! τὸ φῶς, ποῦ σὲ στολίζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολή
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τὴ γῆ·

95

λάμπιν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε·
«Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὁμέγα ἐγὼ
πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
ποῦ μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ
κείνη ἢ κάτω ὅπου σᾶς ἔχω
σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100

Κατατρώγει, ὡσὰν τὴ σχίζα,
τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
χῶρες, ὄρη ἀπὸ τὴ ρίζα,
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,
καὶ δὲν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἀνεμου ποῦ πνέει
μὲς στὴ στάχτη τὴ λεπτή ».

102

Κάποιος ἤθελε ἐρωτήσει :
 τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ἀδελφή;
 Ποῖος εἶν' ἄξιος νὰ νικήσῃ
 ἢ μὲ σέ νὰ μετρηθῇ;

.

105

Κακορίζικοι, ποὺ πᾶτε
 τοῦ Ἀχελώου μὲς στὴ ροή
 καὶ πιδέξια πολεμᾶτε
 ἀπὸ τὴν καταδρομὴ

106

ν' ἀποφύγετε! τὸ κύμα
 ἔγινε ὅλο φουσκωτό·
 ἐκεῖ εὐρήκατε τὸ μνημα
 πρὶν νὰ εὐρῆτε ἀφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
 κάθε λάρυγγας ἐχθροῦ,
 καὶ τὸ ρεῦμα γαργαρίζει
 τὲς βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερὰ τετραποδίζουν
 πλῆθος ἄλογα, καὶ ὀρθὰ
 τρομασμένα χλιμιτρίζουν
 καὶ πατοῦν εἰς τὰ κορμιά.

109

Ποῖος στὸν σύντροφον ἀπλώνει
 χέρι, ὡσὰν νὰ βοηθηθῇ·
 ποῖος τὴ σάρκα του δαγκώνει,
 ὅσο ὅπου νὰ νεκρωθῇ·

110

κεφαλὲς ἀπελπισμένες
 μὲ τὰ μάτια πεταχτά,
 κατὰ τ' ἄστρα σηκωμένες
 γιὰ τὴν ὕστερη φορὰ.

111

Σβηέται – αὐξαίνοντας ἡ πρώτη
 τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμὴ –
 τὸ χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι
 καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

.

122

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
 τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
 σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
 ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

123

Εἰς αὐτὴν, εἶν' ξακουσμένο,
 δὲν νικιέσαι ἐσὺ ποτέ·
 ὅμως, ὄχι. δὲν εἶν' ξένο
 καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

124

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ξαπλώνει
 κύματ' ἄπειρα εἰς τὴ γῆ,
 μὲ τὰ ὅποια τὴν περιζώνει
 κι εἶναι εἰκόνα σου λαμπρή.

125

Μὲ βρυχίσματα σαλεύει,
 ποὺ τρομάζει ἢ ἀκοή·
 κάθε ξύλο κινδυνεύει
 καὶ λιμιώνα ἀναζητεῖ·

126

φαίνεται ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμπσιμο τοῦ ἡλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότετου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικιέσαι, εἶν' ἑξακουσμένο,
στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυὸ μεγάλα σὲ θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξαίνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχη,
ποῦ σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μὲ τς ἐχθρούς τους τὴ Λαμπρή,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κεῖς τὲς δάφνες ποῦ ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὅπου ἐφιλήστε
πλέον, ἄ ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμένος
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ὡσὰν νὰ ἔτανε φονιάς.

136

Ἐχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὥρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἷμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θεὸς νὰ ξαναβγῆ

137

ἢ κατάρρα ποῦ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήση
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἡ καρδιὰ συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρω εις τὴν Εὐρώπη
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχιά·
 προσηλώνεται κατόπι
 στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾷ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
 γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
 καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
 στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

Ἄπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
 κάθε δύναμη ἐχθρική·
 ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει
 ποὺ τὲς δάφνες σᾶς μαδεῖ.

143

μία, ποὺ ὅταν ὡσὰν λύκοι
 ξαναρχόστανε ζεστοί,
 κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,
 ἄχ ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

Ἡ Διχόνοια, ποὺ βαστάει
 ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή·
 καθενὸς χαμογελάει,
 «πάρ' το», λέγοντας, «καὶ σύ».

145

Κεῖο τὸ σκῆπτρο ποὺ σᾶς δείχνει,
 ἔχει ἀλήθεια ωραία θωριά·
 μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
 εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

Ἄπὸ στόμα ὅπου φθονάει,
 παλικάρια, ἄς μὴν ἴπωθῃ,
 πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
 τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
 «Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,
 δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
 ὄλο τὸ αἷμα ὅπου χυθῆ
 γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
 ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμή.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, ποὺ δὲν πονεῖτε,
 γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ θρησκεία,
 σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
 σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
 πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
 πάντα ἢ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
 πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

᾿Ω ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία! ...
 Καταστῆστε ἓνα σταυρὸ
 καὶ φωνάξετε μὲ μία :
 «Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο ποὺ προσκυνᾶτε
 εἶναι τοῦτο, καὶ γι' αὐτὸ
 ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
 στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρό.

.

154

Ἐξ αἰτιᾶς του ἐσπάρθη, ἐχάθη
 αἷμα ἀθῶο, χριστιανικό,
 ποὺ φωνάζει ἀπὸ τὰ βᾶθη
 τῆς νυκτός : Νὰ ἴκ δ ι κ η θ ῶ.

155

Δέν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δέν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δέν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σάν τοῦ Ἀβέλ καταβοᾶ·
δέν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος
πού σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε ; θ' ἀφήστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
λευθερίαν ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς ;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοὺ ἐμπρός σας τὸν Σταυρό.
Βασιλεῖς ! ἐλάτε, ἐλάτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ὡς εἰσαγωγή παραθέτομε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποίηση στὴ ζωὴ μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο πού τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζη μαζί μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογγίου (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείσῃ ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίσῃ στὴ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιὰ φορὰ γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσῃς τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

Ἄν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε στὸν κόσμον τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους μὲ πλούσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ

ἀντικρίσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιά σύλληψή του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράγματα νιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψη καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἥρωικὴ ἔξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγοῦ κάνουν τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὅλου τοῦ ἀγῶνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὕμνο. Ὅμως πόση διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο. . .

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζί μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μπορούν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ Ὕμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἓνα ἐξωτερικὸ περιστατικὸ, στὸ βάθος δείχνονται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσει τοὺς ἥρωικοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγοῦ καὶ νὰ γίνῃ ἓνα μαζί τους. . .

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἓνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἓναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίζη ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητές. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θέληση.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ της: θέληση σημαίνει χρέος· θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῆ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἁγίασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιὰτὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιὰτὶ μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο ποὺ θὰ τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴ του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πῶς οἱ ψυχές ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἅγιες.

“Όσο κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποὺ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποὺ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ: ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποὺ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρη —κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἔ λ η σ ῆ του.

Ὅμως ἐκεῖνος θ ἔ λ ε ι , ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγοῦ. Θ ἔ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἄ λ η θ ι νὰ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ρ ὀ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποὺ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές: «ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίνη». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμός μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κεῖνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει·
στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
«Ἔρμο τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἄγ' ἔγω στὸ χέρι;
ὅπου σὺ μοῦ ἄγινες βαρὺ κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρει».

2

Ἡ ζωὴ ποὺ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς, ἀναβρύζοντας ὀλοῦθε, νέα, λαχταριστὴ, περιχυνόμενὴ εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλη τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὅποια πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, ποὺ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

‘Ο Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ’ ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ’ ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι,
κι ὀλόλευκο ἐσύμιξε μὲ τ’ οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ’ ἔφθασε μ’ ἀσπούδα,
ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
ποὺ εὐώδιασε τὸν ὕπνο τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ’ ὦρα γλυκιὰ κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὀμορφιὰ καὶ χάρη,
ἢ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ’ ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξῆς, ὅπου κιν-
δυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς
τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἢ ἀντρεία τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολε-
μάρχων σαλπίζει κρᾶζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβη-
σμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μὲς’ ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆθος του,
φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἕνα Ἀράπη νὰ κάμῃ
ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4—12.

«Σάλπιγγα κόψ’ τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγῃα μὲ βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνή τὴ σάλπιγγα γρικάει·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ’ ἠχῶ ξυπνάει·
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανὶς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,
τ’ ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχῆς γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὄμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμεν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο

17

Κι ἄνθιζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἐπὶ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα.

· · · · ·
Ἄλλ' ἥλιος, ἄλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία
ποῦ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὄμορπον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης·
«Ὁμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστὴ, κι ἁγία !»

Ἄ Ο Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
κι ἡ φύσις ἤβρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιὰ τῆς ὥρα,
καὶ μὲς στὴ σκιά ποῦ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιῆς καὶ μόσχους
ἀνάκουστος κιλαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.
Νερὰ καθάρια καὶ γλυκὰ, νερὰ χαριτωμένα,
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο τῆς, κι ἀφήνουν τὴ δροσιὰ τους,
κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὅλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἡῶα
κάγκελλα οἱ ὼραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἡλίου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλογώδη, καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι
λάμπουσαι οἱ χαῖται.

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἢ αὐγῆ· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἴκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἀέρα γεμίζουσι
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποιμνία καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοὺ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων· τινάζει.

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπον
ἢ κλαγγὴ σχίζει.

Ἔθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἠρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνείρων,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμένοι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μὲ δίχως βίαν·

οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλίουσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον·

ἡ τρίμορφος Ἑκάτη
 ἐθεώρει τὰ πλοῖα,
 εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἐλευθερία.

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
 εἰς τὰ παραθαλάσσια
 κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
 ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
 λέγει τοιάδε :

«Ὠκεανέ, πατέρα
 τῶν χορῶν ἀθανάτων,
 ἄκουσον τὴν φωνὴν μου
 καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
 τὸν μέγαν πόθον.

Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
 εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
 πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
 σήμερον σὺ βοήθησον,
 δός μου τὸν θρόνον.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
 φεύγω θνητούς, μὲ δέχονται
 οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
 ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
 στηρίζεται ὅλη ».

Εἶπε· καὶ εὐθύς ἐπάνω
 εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
 τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
 τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,
 πρόφαντος λάμψις.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
 ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
 ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
 καὶ τὰ πολλὰ νησῖα
 δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
 σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
 ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
 ἄκουε τῶν πλεόντων
 τὰ «ἔια μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
 πρῶρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
 τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
 ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
 εἰς τὸν ἀέρα.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
 αὐγερινὰ πετάουσι
 τὰ πλήθη τῶν μελίσσων
 ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
 φυσᾷ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
 περιπατοῦν οἱ λέοντες
 ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
 τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων,
 ἐὰν αἰσθανθῶσιν·